Roma Songailaitė

Biržų senoji dvarvietė

2017 m. balandį Rotušės g. 2A, Biržuose, apie 2500 m^2 teritorijoje, patenkančioje į Biržų piliavietės (UK 1905), Biržų senojo miesto vietos (UK 3219) bei istorinės miesto dalies (UK 17073) teritorijas, vyko žvalgomieji tyrimai. Tyrimų vieta yra svarbi tiriant Biržų miesto raidą bei XVI a. I pusės Biržų senojo dvaro istoriją. Dvaras minimas 1528–1530 m. Jurgio Radvilos „Dvarų surašyme“ (Malczewska M., *Latyfundium Radziwiłłow w XV do połowy XVI wieku*, Warszawa, 1985, p. 140). 1561 m. Trakų vaivadai Mikalojui Radvilai priklausiusiame Biržų dvaro inventoriuje aprašyti dvare stovėję pastatai: „neaukštas namas su didesniu kambariu, priemenė bei kamara, kitas namas su dviem kambariais ir priemene tarp jų, vieno kambario namelis, keturios klėtys, du tvartai, klojimas, bravoras“ (Pinkus S., *Biržų pilis*, V., 1986, p. 6). Anot A. Miškinio, dvaras galėjo būti sudegintas 1579 m. (Miškinis A., Biržai, *Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai*, V., 2009, p. 18). Nuo XVI a. pabaigos iki 1704 m. ši teritorija buvo Biržų tvirtovės PR prieigos, ji strateginiais sumetimais buvo neužstatyta. Sugriovus pilį, prieigų teritorijoje Tiškevičiai skyrė 2 dešimtines žemės ligoninės statybai.

Archeologiniai tyrimai Biržų dvarvietėje vyko 1930, 2011–2012, 2014 m. (Mikelėnas J., Mūsų senovė, *Biržų žinios*, 1930, nr. 32 (311); *ATL 2011 metais*, 2012, p. 361–364; *ATL 2012* metais, 2013, p. 370–371; *ATL 2014 metais*, 2015, p. 612). 2017 m. žvalgomųjų tyrimų metu iškasti 4 šurfai, ištirtas 17 m^2 bendras plotas. Radiniai perduoti BKSM.

Tiriant ***šurfą 1*** (2x2 m) 50 cm gylyje aptiktas 30–50 cm storio šviesaus smėlio sluoksnis, kuriuo užpiltas tamsus sluoksnis su degėsiais, moliu bei perdegusių XVI a. I pusės koklių duženomis. Surinkta per 500 įvairaus dydžio koklių fragmentų bei šukių: kvadratinių herbinių su Žygimanto Senojo monograma, puoštų rozetėmis ir kt. (1 pav.). Sluoksnis iki 20 cm storio, paskleistas ant pilkžemio – buvusio pirminio paviršiaus, prasidėjusio 1–1,1 m gylyje (H_{abs} 55,75 m). Ties šurfo ŠV sienele, 2x0,6 m plote, 1,1 m gylyje PV–ŠR kryptimi dengėsi 5 stulpaviečių su degėsiais paviršius. Nustatyta, kad buvusių rąstų paviršiai apdegę, jų apačia pasiekta 1,9 m gylyje (H_{abs} 54,95 m). Į įžemį, rudą priemolio sluoksnį, stulpai buvo įkasti iki 80 cm gylio. Jie 20–25 cm skersmens, tarpai tarp jų iki 10–15 cm. Stulpaviečių paskirtis neaiški – gali būti buvusios tvoros ar medinio statinio liekanos iš vertikaliai sukaltų rąstų. Išlikusių dalių paviršiaus aukštis leidžia manyti, kad jie yra vienalaikiai su sudegusiais kokliais. Nudegusios viršutinės jų dalys buvo nuimtos, kai po XVI a. II pusės gaisro smėlio sluoksniu buvo užpilta sudegusio dvaro teritorija (2 pav.).

1 pav. XVI a. koklių fragmentai iš šurfo 1. R. Songailaitės nuotr.

Fig. 1. 16th-century stove tile fragments from test pit 1.

2 pav. XVI a. sudegusių stulpaviečių liekanos šurfe 1. R. Songailaitės nuotr.

Fig. 2. The remains of 16th-century burnt postholes in test pit 1.

3 pav. PV pusės šlaito sutvirtinimo fragmentas, priskiriamas XVI a. dvarvietei bei XVII a. pilies PR griovio išoriniam įtvirtinimui, šurfe 4. R. Songailaitės nuotr.

Fig. 3. A fragment, unearthed in test pit 4, of the reinforcement for the SW slope of the 16th-century manor site and the exterior reinforcement for the SE moat of the 17th-century castle.

Šurfas 2 buvo 2x2 m dydžio. 60–70 cm gylyje šurfe atidengtas kietas rudo molio sluoksnis, kuriame ties ŠV sienele bei šurfo ŠV sienelės pjūvyje išryškėjo 1,6x1,1 m dydžio ŠV–PR kryptimi pailgas perkasimas, užpiltas gelsvo molio su žvyru sluoksniu. 1,1 m gylyje jame dengėsi 1 m ilgio, 70 cm storio akmenų, rištų žalsvu šlynu, fragmentas, kuris tęsėsi į ŠV pusę. Pamato apačia pasiekta 1,9 m gylyje (H_{abs} 53,64 m). Pamatų plotis nenustatytas, jie tęsiasi į ŠR pusę. Pamatų paviršius sutvirtintas užpilto rudo molio sluoksniu. Pamatas klotas ant žvyringo sluoksnio užpylus šlyno sluoksnį, tada krauti akmenys, rišti šlynu. Jų išorinėje PV pusėje užpiltas hidroizoliacinis smėlio sluoksnis. Kadangi J. Mikelėnas taip pat mini šlynu rištus pamatus, rastą pamatų fragmentą reiktų priskirti vienam iš buvusio senojo dvaro pastatų.

Šurfas 3 (2x2 m) kastas apie 20 m į V pusę nuo Rotušės g. 2 pastato. Jame nuo 60 cm iki 1,9 m gylio (buvusio pirminio paviršiaus) fiksuoti XVI a. pabaigos supiltiniai sluoksniai. Radinių ir archeologinių struktūrų šurfe nerasta.

Šurfas 4 (5 m^2) kastas apie 7,2 m į ŠV nuo šurfo 2. 60 cm gylyje atidengtas 80x70 cm dydžio akmuo. Nukasant šalia jo susidariusį rudo molio sluoksnį, dengėsi smulkesni akmenys, kurie žemėjo į PV pusę iki 1–1,1 m gylio.

Ties šurfo R kampu 80 cm gylyje atidengta dar vieno didelio akmens 70x60 cm dalis. Iš šurfe aptiktų akmenų, sutvirtintų rudu riebiu moliu, panašu, kad jų apie 3 m pločio juosta suformuota pilies PR griovio išoriniam šlaitui sutvirtinti (3 pav.). Neatmetama versija, kad PV pusėje šlaitas galėjo būti sutvirtintas dar esant senajai dvarvietei. Paviršiuje, juodžemio sluoksnyje rasta XX a. pradžios keramikos šukių.

Apibendrinus 1930–2017 m. tyrimų medžiagą aiškėja, kad XVI a. kultūrinis sluoksnis koncentruojasi Rotušės g. 2A PR pusėje, apie 85x40 m dydžio teritorijoje. Tarp Rotušės g. 2 ir 2A supiltinis sluoksnis yra nuo 1,5 iki 3,5 m storio.

The Old Biržai Manor Site

In 2017, a field survey (4 test pits, a total of 17 m^2) was conducted on the grounds of the Biržai Manor site. A cultural layer dating to the first half of the 16th century and containing stove tile sherds (Fig. 1) and five postholes from a burnt structure or fence (Fig. 2) were discovered in test pit 1. A stone foundation fragment from a former manor building was found in test pit 2. A stone and clay construction up to 3 m wide (Fig. 3), which was used to reinforce the 16th-century manor site on the SW, was unearthed in test pit 4. This construction was later adapted to reinforce the SE slope of the outer moat of 17th-century Biržai Castle. According to 1930–2017 investigation material, it is possible to think that the 16th-century cultural layer is concentrated in a roughly 85 x 40 m area on the SE side of Rotušės St. 2A. During the digging of the moat for 17th-century Biržai Castle after the manor site burnt down circa 1579, 1.5–3.5 m thick fill layers were deposited between Rotušės St. 2 and 2A.

Roma Songailaitė

Mantagailiškio dvaras

2017 m. Mantagailiškio buvusios dvaro sodybos teritorijoje (UK 80) (Biržų r.) buvo tęsiami dar 2012 m. pradėti archeologiniai tyrimai (*ATL 2012 metais*, 2013, p. 66; *ATL 2013 metais*, 2014, p. 217–220; *ATL 2014 metais*, 2015, p. 239–242; *ATL 2015 metais*, 2016, p. 217–222). Savininkui paprašius, 2017 m. archeologinių tyrimų vietos parinktos ten, kur buvo numatyti teritorijos priežiūros darbai – paviršiuje išlikusių kelmų rovimas bei medžių, kurių šaknys ardo jau sutvarkytą akmeninį šulinį, pašalinimas, vietose, kur prižiūrint teritoriją (pjaunant žolę ar kurmiarausių išraustose vietose) randama koklių duženų su moliu sankaupų. Vykdant rūmų P pusės pamatų sutvirtinimo ir hidroizoliacijos darbus, atidengti ir fiksuoti XIX a. II pusės – XX a. pradžios mūrinės ūkinės duobės fragmentai bei pusrūsio pamatai.

Archeologinių tyrimų metu ištirti du šurfai (38 ir 39) ir 4 plotai (10–13 – numeracija tęstinė nuo 2013 m.), ištirtas apie 154 m^2 plotas.

Šurfas 38 (2x1 m) kastas buvusio rūmų parterio ŠV pusėje. Jame fiksuotas 40 cm storio permaišytas pilkos žemės sluoksnis, rasta XVII a. keramikos, stiklo šukių. Ties R sienele fiksuotas apie 80 cm pločio perkasimas, kuris tęsiasi į R pusę. Į įžemį šurfe įsigilinta 40 cm. Preparuojant duobę rasta tarybinė moneta –1940 m. 10 kapeikų ir pistoleto šovinių tūtų. Įžemis pasiektas 0,5–0,55 m gylyje nuo esamo paviršiaus.

Šurfas 39 (2x1,5 m) tirtas seno medžio kelmo vietoje, rūmų parterio ŠV pusėje. Fiksuotas permaišytas pilkos žemės sluoksnis, jame rasta XX a. geležinių dirbinių. Įžemis, priemolio sluoksnis, pasiektas 0,6 m gylyje. Archeologinių radinių ir sluoksnio šurfe nerasta.